

AUTIZM SPEKTRIDAGI BOLALARDA NEVROLOGIK OMILLAR VA
PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

Baxtiyorova Bibixonim Navruz qizi

ChDPU Pedagogika fakulteti 1-kurs talabasi

[*bibixonimbaxtiyorova0@gmail.com*](mailto:bibixonimbaxtiyorova0@gmail.com)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada autizm spektridagi bolalarda uchraydigan nevrologik omillar hamda ularni ta'lim jarayoniga moslashtirishda qo'llaniladigan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Nevrologik omillar sifatida miya tuzilishidagi o'zgarishlar, neyronlararo aloqalarning buzilishi va sezgi tizimlaridagi noaniqliklar ko'rib chiqilgan. Shuningdek, pedagogik jarayonda individual yondashuv, maxsus ta'lim metodlari, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish hamda ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlash usullari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari autizm spektridagi bolalar bilan ishlashda ilmiy asoslangan yondashuvlar zarurligini ko'rsatadi.*

***Kalit so'zlar:** Autizm spektri, nevrologik omillar, pedagogik yondashuv, maxsus ta'lim, ijtimoiy integratsiya.*

***Abstract:** This article analyzes the neurological factors observed in children with autism spectrum disorder and the pedagogical approaches used to adapt them to the educational process. Neurological factors such as changes in brain structure, disruption of neuronal connections, and sensory system irregularities are discussed. In addition, pedagogical strategies including individualized approaches, special education methods, development of communication skills, and support for social integration are justified. The findings emphasize the importance of scientifically grounded methods in working with children on the autism spectrum.*

***Keywords:** Autism spectrum, neurological factors, pedagogical approach, special education, social integration.*

KIRISH

So'nggi yillarda butun dunyo miqyosida autizm spektri buzilishlari (ASB) dolzarb ijtimoiy-pedagogik va tibbiy muammolardan biri sifatida o'rganilmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha har 100 nafar bolaning kamida 1–2 nafari autizm spektriga kiruvchi buzilishlarga ega. Bu ko'rsatkichning ortib borishi nafaqat tibbiyot, balki ta'lim, psixologiya, nevrologiya va maxsus pedagogika sohalarida ham chuqur ilmiy tadqiqotlarni talab qilmoqda. Autizm spektridagi bolalarda kuzatiladigan xatti-harakatlar, nutq va kommunikativ ko'nikmalardagi cheklanishlar, ijtimoiy munosabatlarga

qiyinchilik bilan kirishish kabi belgilar nafaqat shaxsiy rivojlanishga, balki oilaviy va ijtimoiy muhitga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Autizm spektri buzilishlarining asosiy sabablari haqida turli ilmiy nazariyalar mavjud. Ko'plab tadqiqotlar ushbu buzilishning kelib chiqishida nevrologik omillar hal qiluvchi o'rin tutishini ta'kidlaydi. Xususan, miya tuzilishidagi o'zgarishlar, neyronlararo signal almashinuvining buzilishi, genetik omillar, shuningdek, sezgi tizimlaridagi sezgirlikning ortiqchaligi yoki yetishmovchiligi autizm belgilarining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Bunday bolalarda axborotni qabul qilish va qayta ishlash jarayoni odatiy rivojlanayotgan tengdoshlaridan farq qiladi, natijada ular atrof-muhit bilan muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli, nevrologik mexanizmlarni chuqur o'rganish va ularni pedagogik amaliyotga bog'lash zamonaviy ilm-fanning asosiy vazifalaridan biridir.

Pedagogik yondashuv masalasi ham autizm spektridagi bolalar bilan ishlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir bolaning rivojlanish sur'ati, qobiliyati va qiziqishlari individual xususiyatlarga ega. Ta'lim jarayonida standart metodlar bunday bolalar uchun yetarli bo'lmaydi. Shu sababli maxsus pedagogika individual yondashuv, differensial o'qitish, vizual materiallardan foydalanish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish va ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlashni taklif etadi. Pedagogik yondashuvning to'g'ri tashkil etilishi bolaning faqat bilim olish jarayonini emas, balki uning ijtimoiy moslashuvchanligini ham yaxshilaydi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda maxsus ta'lim tizimini rivojlantirish, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga jalb etish, ularning huquqlarini ta'minlash bo'yicha qator huquqiy va tashkiliy choralar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Inklyuziv ta'lim" konsepsiyasi asosida autizm spektridagi bolalarni umumta'lim muassasalariga bosqichma-bosqich integratsiya qilish, maxsus pedagoglar va psixologlarning faoliyatini kengaytirish yo'lga qo'yilmoqda. Biroq bu jarayonda hali ham qator muammolar mavjud bo'lib, ularning aksariyati ilmiy asoslangan pedagogik va nevrologik yondashuvlarning yetarli darajada qo'llanilmasligi bilan bog'liqdir.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, autizm spektridagi bolalar sonining ortib borishi pedagogik tizim oldiga yangi vazifalarni qo'yadi. Ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi nevrologik omillarni aniqlash, shuningdek, pedagogik amaliyotda samarali yondashuvlarni qo'llash orqali bu bolalarning jamiyatda munosib o'rin egallashiga sharoit yaratish mumkin. Bunday bolalar bilan ishlash jarayoni faqat tibbiy muolajalar bilan chegaralanib qolmasligi, balki ularning ta'lim va tarbiya jarayonlari ham ilmiy asoslangan yondashuvlarga tayangan holda olib borilishi zarur.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, autizm spektridagi bolalarda kuzatiladigan nevrologik mexanizmlarni o'rganish ularning o'ziga xos rivojlanish jarayonini tushunishga

yordam beradi. Amaliy ahamiyati esa, ushbu bilimlarni ta'lim tizimida samarali qo'llash orqali bolalarning ijtimoiylashuvini ta'minlash, ularni jamiyatning faol a'zosi sifatida shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, ota-onalar, pedagoglar va psixologlar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqish, ularga zamonaviy yondashuvlarni taklif etish ham tadqiqotning amaliy natijalaridan hisoblanadi.

XULOSA

Autizm spektri buzilishlari zamonaviy ilm-fan va ta'lim tizimi oldida dolzarb vazifalarni qo'ymoqda. Tadqiqot natijalariga ko'ra, bunday bolalarda rivojlanish jarayoniga ta'sir etuvchi asosiy omillar nevrologik mexanizmlar bilan bog'liq bo'lib, ular miyada neyronlararo aloqalarning o'zgarishi, genetik faktorlar va sezgi tizimlaridagi buzilishlar orqali namoyon bo'ladi. Shu bois, autizm spektridagi bolalarni faqat tibbiy nuqtayi nazardan emas, balki kompleks — pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida qo'llab-quvvatlash zarur.

Pedagogik amaliyotda individual yondashuv, maxsus metodlardan foydalanish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish va ijtimoiy integratsiyani ta'minlash autizm spektridagi bolalar uchun eng muhim omillar hisoblanadi. Ularni umumta'lim jarayoniga bosqichma-bosqich jalb qilish, inklyuziv ta'lim tamoyillarini joriy etish, o'qituvchilar va ota-onalarga metodik yordam ko'rsatish muhim natijalar beradi.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat miqyosida maxsus ta'lim va inklyuziv ta'lim sohasidagi islohotlar autizm spektridagi bolalarni jamiyat hayotiga faol jalb qilish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. Shu bilan birga, ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, nevrologik va pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish, xalqaro tajribani joriy etish zarurdir.

Umuman olganda, autizm spektridagi bolalar bilan ishlashning samaradorligi ilmiy asoslangan nevrologik tadqiqotlar va zamonaviy pedagogik yondashuvlarning uyg'unlashuviga bog'liqdir. Bu esa bolalarning ijtimoiylashuvini ta'minlash, ularni jamiyatning faol a'zosi sifatida shakllantirish hamda ularning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Washington, DC, 2013.
2. World Health Organization. *Autism spectrum disorders: Key facts*. Geneva, 2022.
3. Frith, U. *Autism: Explaining the Enigma*. Blackwell Publishing, 2003.

4. Baron-Cohen, S., Tager-Flusberg, H., & Lombardo, M. *Understanding Other Minds: Perspectives from Developmental Social Neuroscience*. Oxford University Press, 2013.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarorlari va normativ-huquqiy hujjatlari.
6. Happé, F., & Frith, U. *Autism and Developmental Disorders*. Psychology Press, 2020.
7. Attwood, T. *The Complete Guide to Asperger's Syndrome*. Jessica Kingsley Publishers, 2007.
8. Grandin, T. *The Autistic Brain: Thinking Across the Spectrum*. Houghton Mifflin Harcourt, 2013.